

ETHICA

BENEDICTUS DE SPINOZA

Ethica

Vertaling

ROEK VERMEULEN

Redactie & annotatie

HAN VAN RULER

ROEK VERMEULEN

Nawoord

HAN VAN RULER

LEEN SPRUIT

ROEK VERMEULEN

BOOM ▸ AMSTERDAM

Inhoud

Gebruikte afkortingen en sigla 7

- I God 9
- II Aard en oorsprong van de geest 53
- III Oorsprong en aard van de gevoelens 109
- IV De slavernij van de mens, of de kracht van de gevoelens 177
- V Het vermogen van het verstand, of de vrijheid van de mens 247

Nawoord 283

Han van Ruler

Het Vaticaanse manuscript van Spinoza's *Ethica* 298

Leen Spruit

Opmerkingen van de vertaler 308

Tekstkritische aantekeningen 313

Roek Vermeulen

DEEL I

God

- 1 Onder 'zijn eigen oorzaak' versta ik datgene waarvan de essentie het bestaan inhoudt, oftewel datgene waarvan de aard niet anders dan als staand kan worden gedacht.
- 2 Iets wordt eindig in zijn categorie genoemd als het kan worden begrensd door iets anders van dezelfde aard. Een lichaam wordt bijvoorbeeld eindig genoemd, omdat we ons altijd een ander, groter lichaam kunnen voorstellen. Zo wordt een gedachte door een andere gedachte begrensd. Maar een lichaam wordt niet door een gedachte begrensd en een gedachte niet door een lichaam.
- 3 Onder 'substantie' versta ik datgene wat in zichzelf is en door middel van zichzelf wordt begrepen. Dat wil zeggen: datgene waarvan het begrip niet het begrip van iets anders nodig heeft om gevormd te worden.
- 4 Onder 'attribuut' versta ik dat wat het verstand van een substantie opmerkt als iets wat er de essentie van uitmaakt.
- 5 Onder 'modus'² versta ik de wijzigingen³ van een substantie, oftewel dat wat in iets anders is en ook door middel daarvan wordt begrepen.
- 6 Onder 'God' versta ik een absoluut oneindig wezen.⁴ Dat wil zeggen: een substantie die uit een oneindig aantal attributen bestaat die elk een eeuwige en oneindige essentie uitdrukken.
Verklaring — Ik zeg 'absoluut oneindig', niet 'in zijn categorie'. Alles wat alleen in zijn categorie oneindig is, daarvan kunnen we een oneindig

1 De margenummering verwijst naar de paginering van VM.

2 De term *modus* (meervoud *modi*) werd in de late scholastiek geïntroduceerd als metafysische categorie voor de situatie of toestand waarin of de wijze waarop iets bestaat of verschijnt. Bij Spinoza staat de term voor elke niet-substantiële verandering. Zie ook hieronder, noot 26, alsmede de Opmerkingen van de vertaler, pp. 308-312.

3 De term *affectio*, die hier met 'wijziging' is vertaald, en het bijbehorende werkwoord *afficere* werden in de premoderne filosofie

gebruikt om een breed scala van lichamelijke en mentale manieren van verandering te duiden. In het geval van Spinoza hebben *affectio* en *afficere* een verschillende lading al naargelang ze op de substantie of op de modi, en meer in het algemeen op actieve of passieve vormen van verandering betrekken hebben. Zie over de vertaling van *affectiones*, *afficere* en aanverwante begrippen ook de Opmerkingen van de vertaler, pp. 308-312.

4 *Ens*, letterlijk 'zijnde', is waar mogelijk met 'wezen' vertaald en soms met 'entiteit'.

aantal attributen ontkennen; maar dat wat absoluut oneindig is, tot de essentie daarvan behoort alles wat essentie uitdrukt en geen ontkenning inhoudt.

- 7 We zullen datgene vrij noemen wat uitsluitend op grond van de noodzaak van zijn eigen aard bestaat en alleen door zichzelf tot handelen wordt bepaald. Noodzakelijk (of beter: gedwongen) zullen we noemen wat door iets anders wordt bepaald om op een vaste en bepaalde manier te bestaan en te werken.
- 8 Onder 'eewigheid' versta ik het bestaan zelf, voor zover het wordt gedacht als noodzakelijk volgend uit niet meer dan de definitie van een eeuwig bestaand ding. *Verklaring* — Zo'n bestaan wordt namelijk opgevat als een eeuwig waarheid, net als het wezen van het ding; daarom kan het niet verklaard worden met behulp van duur of tijd, ook al vatten we de duur zo op dat hij geen begin of einde heeft.

84

AXIOMA'S

- 1 Alles wat is, is in zichzelf of in iets anders.
- 2 Dat wat niet door middel van iets anders kan worden begrepen, moet door middel van zichzelf worden begrepen.
- 3 Uit een gegeven bepaalde oorzaak volgt noodzakelijkerwijs een gevolg; bestaat er daarentegen geen bepaalde oorzaak, dan is het onmogelijk dat er een gevolg optreedt.
- 4 De kennis van het gevolg hangt af van de kennis van de oorzaak en sluit die in.
- 5 Dingen die niets met elkaar gemeen hebben, kunnen ook niet door middel van elkaar begrepen worden, oftewel: het begrip van het ene sluit niet het begrip van het andere in.
- 6 Een ware idee moet overeenkomen met wat zij voorstelt.
- 7 Alles wat als niet-bestaand kan worden gedacht, daarvan houdt de essentie niet het bestaan in.

Stelling 1–4

Stelling 1

Een substantie gaat van nature aan haar wijzigingen vooraf.

Het bewijs is duidelijk op grond van definities 3 en 5.

Stelling 2

Twee substanties die verschillende attributen hebben, hebben niets met elkaar gemeen.

Dit bewijs is ook duidelijk op grond van definitie 3. Elke substantie moet immers in zichzelf zijn en door middel van zichzelf worden begrepen, met andere woorden: het begrip van de ene sluit het begrip van de andere niet in.

Stelling 3

Als dingen niets met elkaar gemeen hebben, kan het ene niet de oorzaak van het andere zijn.

85 *Bewijs*

Als ze onderling niets gemeen hebben, kunnen ze dus ook niet door middel van elkaar worden begrepen (zie axioma 5); daarom kan het ene niet de oorzaak van het andere zijn (zie axioma 4). Q.E.D.⁵

Stelling 4

Twee of meer verschillende dingen worden ofwel op grond van de verscheidenheid van de attributen van de substanties van elkaar onderscheiden, ofwel op grond van de verscheidenheid van hun wijzigingen.

Bewijs

Alles wat is, is in zichzelf of in iets anders (zie axioma 1). Dat wil zeggen: buiten het verstand bestaat er niets, behalve de substanties en hun* wijzigingen (zie definities 3 en 5). Er bestaat dus niets buiten het verstand op grond waarvan dingen van elkaar kunnen worden onderscheiden, behalve substanties of — wat hetzelfde is — hun attributen (zie definitie** 4) en hun wijzigingen. Q.E.D.

5 *Quod erat demonstrandum*: 'wat te bewijzen was'.

Stelling 5

In de wereld kunnen geen twee of meer substanties bestaan met dezelfde aard, oftewel hetzelfde attribuut.

Bewijs

Als er van elkaar verschillende substanties zouden zijn, zouden ze van elkaar moeten worden onderscheiden omdat ofwel hun attributen, ofwel hun wijzigingen verschillen (zie de voorgaande stelling). Worden ze alleen onderscheiden omdat hun attributen verschillen, dan zal men dus toegeven dat er maar één is met hetzelfde attribuut. Worden ze onderscheiden omdat hun wijzigingen verschillen: aangezien de substantie van nature aan haar wijzigingen voorafgaat (zie stelling 1) zullen we ons, als we haar dus zonder haar wijzigingen en op zichzelf beschouwen — dat wil zeggen: op de ware manier beschouwen (zie definitie 3 en axioma 6) — niet kunnen voorstellen dat ze van een andere wordt onderscheiden. Dat wil zeggen (zie de vorige stelling) dat er niet meer kunnen bestaan, maar slechts één. Q.E.D.

Stelling 6

De ene substantie kan niet door de andere substantie worden voortgebracht.

Bewijs

In de wereld kunnen geen twee substanties bestaan met hetzelfde attribuut (zie de vorige stelling), dat wil zeggen: twee substanties die iets met elkaar gemeen hebben (zie stelling 2). En dus kan de ene niet de oorzaak van de andere zijn (zie stelling 3), met andere woorden: de ene kan niet door de andere worden voortgebracht.

86

Corollarium

Hieruit volgt dat een substantie niet door iets anders kan worden voortgebracht. Want er bestaat in de wereld niets dan substanties en hun wijzigingen, zoals duidelijk is uit axioma 1 en definities 3 en 5. Een substantie kan niet door een andere substantie worden voortgebracht (zie de vorige stelling), dus een substantie kan überhaupt niet door iets anders worden voortgebracht. Q.E.D.

Op een andere manier

Dit kan op een nog gemakkelijker manier *ex absurdo* worden bewezen door het tegen te spreken. Want als een substantie door iets anders kon worden voortgebracht, zou de kennis ervan van de kennis van haar oorzaak afhangen (zie axioma 4), en dus zou ze geen substantie zijn (zie definitie 3).

Stelling 7

Het hoort bij de aard van een substantie dat zij bestaat.

Bewijs

Een substantie kan niet door iets anders worden voortgebracht (zie het corollarium van de vorige stelling). Dus moet zij haar eigen oorzaak zijn, dat wil zeggen (zie definitie 1): haar essentie houdt noodzakelijk het bestaan in, oftewel het hoort bij haar aard dat zij bestaat. Q.E.D.

Stelling 8

Iedere substantie is noodzakelijkerwijs oneindig.

Bewijs

Er bestaat maar één substantie met hetzelfde attribuut (zie stelling 5) en het hoort bij haar aard dat ze bestaat (zie stelling 7). Dus behoort het tot haar aard dat ze eindig of oneindig bestaat. Maar eindig kan niet. Want dan zou ze moeten worden begrensd door een andere van dezelfde aard (zie definitie 2), die ook noodzakelijk zou moeten bestaan (zie stelling 7) en zodoende zouden er twee met hetzelfde attribuut zijn, wat absurd is (zie stelling 5). Ze bestaat dus oneindig. Q.E.D.

87

Toelichting 1

Omdat eindig zijn in feite deels een ontkenning is en oneindig zijn de absolute bevestiging van het bestaan van een zekere aard, volgt uit stelling 7 alleen al dat iedere substantie oneindig moet zijn.

Toelichting 2

Ik twijfel er niet aan of het bewijs van stelling 7 is moeilijk te begrijpen voor iedereen die op een verwarde manier oordeelt en niet gewend is de dingen door middel van hun eerste oorzaken te kennen. Dat komt natuurlijk doordat ze geen onderscheid maken tussen de modificaties van de substanties en de substanties zelf en ook niet weten hoe de dingen tot stand komen. Dat leidt ertoe dat ze substanties het begin toedichten dat ze bij natuurlijke dingen zien. Want mensen die de echte oorzaken van de dingen niet kennen, halen alles door elkaar: ze verzinnen zonder enige tegezin bomen die evengoed praten als mensen en verbeelden zich dat mensen evengoed uit stenen als uit zaad worden gevormd en dat allerlei vormen in allerlei andere kunnen veranderen.⁶ Op dezelfde manier schrijven mensen die de

6 Drie verwijzingen naar de *Metamorphoses* van Ovidius.